

részletes és tényyszerű leírását nyújtja. Ez a körültekintő leírás azt a leegyszerűsítő képet kívánja ellensúlyozni, amely a médiában, a kormánykommunikációban és a közbeszédben uralkodóvá vált menekültválsággal kapcsolatos. Ennek fényében a tanulmány elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi állhat ennek a diszkussziós vákuumnak a hátterében. A szerző arra konkludál, hogy „az igazi válság a demokrácia kiépülése irányába vezető út blokkolásában, mi több, visszajára fordításában rejlik” (116.), vagyis az olyan hatalmi mechanizmusok kiépítésében, amelyek felszámolják a polgárok morális és politikai orientációját. Lurcza Zsuzsanna „Aktualitás” és „korszerűtlenség” a menekültválságról szóló diskurzusban. *Magyarország esete* c. írása, mint a címből is kiderül, a menekültválságra adott magyarországi kormányzati válaszok diskurzusanalitikai elemzését végzi el, miközben a filozófiai elemzésnek az aktualitásra irányuló, kritikai, vállaltan is elkötelezett módját kívánja művelni. Az írás befejező része rövid kitekintést nyújt a menekültkérdés nemzetközi szakirodalmára is, felvillantva a jelenkort jellemző általános társadalmi bizalmatlanságot, amely széles társadalmi csoportok radikalizálódásához vezet. A szerző mindebből azt a következtetést vonja le, hogy az EU döntési kényszerbe került: vagy el kell köteleznie

magát a menekültválság megoldása iránt, vagy át kell fogalmaznia alapvető értékeit és jogait, amelyek mindez idáig a legitimitását biztosították.

A kötetben található tanulmányok igen aktuális, a közbeszédben is folyamatosan jelen lévő, ám kellőképpen sosem árnyalt kérdéskört járnak körül, ezért mindenképpen számot tarthatnak nemcsak a szakértők, hanem a szélesebb közönség érdeklődésére is. Ezenkívül számos továbbgondolandó kérdésirányt is érintenek, amelyek, jóllehet nem kerülnek részletesebb kifejtésre, mindenképpen támpontokat nyújthatnak a menekültkérdés összetettebb értelmezéséhez. Éppen ezért sajnálatos, hogy elsősorban az idegen nyelvű tanulmányok fordításában kellőképpen nem tisztázott szövegrészek is benne maradtak, amelyek megnehezítik az amúgy sem egyszerű nyelvvezető és fogalomhasználatú írások befogadhatóságát. Ugyanakkor a kötet címe is kissé megtévesztő lehet, hiszen a tanulmányok inkább a biopolitika és a morálfilozófia fogalomrendszere felől közelítik meg a menekültválság kérdését, a probléma (transz)kulturális aspektusai semmiképpen sem képezik az elemzések fő irányvonalát.

Bakcsi Botond

Incelkedés az ismeretelmélet esélyeivel, avagy félreértés, megértés, rekontextualizáció

*Szilágyi-Gál Mihály: A félreértés esélyei. Filozófiai, politikaelméleti és retorikai írások
Gondolat Kiadó, Bp. 2018. 138 old.*

Elérhető-e a félreértés? Avagy érthető-e absztrakcióként is, ami elmondott, eredetileg személyes gondolatot tartalmaz, de megosztva immár közös közléssé lesz, s ugyanazt a nyelvet „érti-e” mindenki, aki részesévé válik a kifejezés retorikai megformáltságának?

„Az ismeretelmélet Descartes-ig (de akár Platónig) visszanyúló hagyományából azt tanulhatjuk, hogy egy

gondolat alapvetően személyes. Felmerül a kérdés, hogy kié a gondolat, ha megosztom mással? Még mindig az enyém, hiszen én vagyok a szerzője, én gondoltam ki, bennem keletkezett és bennem van, vagy már másban is él, tehát közös? A nyelv, amelyen gondolataimat kifejezhető formába öntöm, eleve nem csak az enyém. Vagyis egy gondolat – amint kimondtam, közreadtam – már a másé is, mert olyan

A. Gergely András (1952) – politológus, kulturális antropológus, az ELTE TÁTK és a PTE DTI oktatója, szerkesztő, a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság elnöke, andrasgergelya@gmail.com

jelek formájában fejeztem ki, amelyeket nem csak én használok és értek. A mások számára is érthető, elmondott, eredetileg személyes gondolat azonos-e azzal, amit eredetileg személyesen gondolunk, vagy megváltozik attól, hogy másokkal is közöljük? És ha igen, már a közlés aktusában megváltozik, vagy csak akkor, amikor már más is birtokolja? További kérdés, hogy van-e olyan gondolat, amit már eleve együtt gondolunk, sosem volt személyes, hanem kezdettől valamilyen megosztási folyamatban keletkezett...” – ekként vezeti fel kötetét Szilágyi-Gál Mihály *A félreértés esélyei. Filozófiai, politikaelméleti és retorikai írások* oldalainak fűlszövegében, melyben az ismeretelmélet klasszikusai felől (Descartes, Platon, Hobbes, Locke, Hannah Arendt) a kifejezés, közlés, értelmezés eseményét, aktusait tekinti át kortárs analitikai nézőpontok és politikai eszmekörök kontextusaiban, indítva a retorikai keretezéstől egészen a rekontextualizálás politikai indulatbeszédéig, a beszédaktusok, „harcos szavak” és tényítéletek kavalkádjaiig.

A kötet a szerzői szándékot tekintve csak álcázottan lehet a közbeszédbe illeszkedő narratíva, lévén érvelésmódja elsődlegesen is a lingvisztikai-politológiai-nyelvfilozófiai diskurzusok rendjére épít, s nem is mindig kíméli olvasóit a kritikai aspektus elvárt szintjére emelkedéstől. Így például már *Bevezetőjében* rámenősen rögzíti, hogy a társadalom intézményei s köztük első körben is a politika olyan „retorikai létezőknek” tekinthetők, amelyek a közös gondolkodás hatásában, a személyes és a másokkal közös kommunikációban lelik meg beszédaktusaik értelmét – de még az állam is – mint legfőbb retorikai keretezést, a politikai létezés formáit használó intézmény – éppen a keretezés új eszköztárával, sokszor retorikai beszédaktusokkal és számonkérhetetlen közlésekkel veszi át a legfőbb létező helyét. Az attraktív elemző elgondolás alapja ugyanakkor mégis megnevezhető, ugyanis ezt a kommunikációs státust vagy a politikai létezés közös problematikáit a kötet tanulmányai során szinte mindvégig úgy kezeli, mint olyan narratív keretezésben, beszédaktusok mutatkozásában és értelemadó retorikai eljárások univerzumában jelen lévő másodolvasatot, melyben „a gyűlölködő tartalmak (harcos szavak és

gyűlöletbeszéd) lehangsúlyosabb beszédaktusai nem értékítéletek, hanem tényítéletek alakját öltik”. Ugyanakkor abba is beavat, hogy a gyűlöletbeszéd politikai, nyelvi, retorikai és kommunikációs aspektusait ezért is esetleges számonkérően kezelni, „akár jogi, politikai vagy etikai értelemben konkrét jelentéstartalmaikban számon kérni”, mert a politika mint beszédaktus retorikai keretei magukba foglalnak „következtetési elköteleződéseket”, melyek inkább mégis kijelentések, s nem ígéretek. (Példaképpen hozza, hogy „egy nyilvános előadás betiltása, illetve a cenzúra aktusai is retorikai természetűek, mert olyan jelentést hordoznak, amely sem propozicionálisan [a mondatjelentésben], sem pragmatikailag nem kérhető számon, de mégis jelent valamit”.). Azaz, bár filozófiailag alapvetően megkülönbözteti őket minden olyantól, amit nem terhel további retorikai keretezés, de tudatosítja, hogy egy olyan kommunikációs közösség, amelynek tagjai egymással a köz-intézmények közvetítése által kommunikálnak, nehezen kerülheti el, hogy a tényyszerűség és a normativitás retorikai közlései pragmatikai kontextusokhoz köthetők és számonkérhetők legyenek (*Tényállítások mint implicit értékállítások* 16–21.). Az értéként megfogalmazott állítások, a tételezett kommunikatív jelentések, a gondolkodás személyes és egy másik emberrel megosztott kommunikációs (retorikai) megoldásai a politikai létezés közös problémájaként képesek jelentkezni, mintegy függetlenül a jelentésbeli és a morális intuíciók folyamataitól. A közlés, a feltételezett értelem és az ismeretelméleti feltételrendszer értékartalmakkal teli változatai megannyi rész kérdésben jelentkeznek a kötet számos hátra lévő tanulmánya során. Ezekben a keretezés jelen van „úgy is, mint beszéd, úgy is, mint szónoklat és úgy is, mint szöveg, olyan gesztusok sora, amelynek szándékolt és értelmezett értelemi egyaránt túlmutatnak az adott mondatok propozicionális jelentésének összességén”. (23.) Épp ezért lényeges, hogy a „kommunikációs (retorikai) létezők” csakis közös használatukban nyernek értelmet, a közlés és befogadás aktusa kölcsönös, kénytelenek helyükre lenni, ugyanakkor „a retorikailag keretezett beszédaktusok számonkérhetetlen jellege”

lényegi momentumként meghatározza „a politika mint retorika” kölcsönhatás-elméleti kezelhetőségét.

A kötet a retorika, a grammatika, a nyelv, a reflexió, az ízlésítéletek és a denotáció/konnotáció mutatkozasmódjai útján indul el a fejezetek építkezését tekintve, ezt követi egy Hobbes-ról szóló ismeretelméleti-esztétikai nagyszé, végül ugyancsak Hobbes kormányzáselméleti értekezésének áttekintése egy összegző fejezettel kiegészítve. A bevezető sorok „kommunikációs (retorikai) létezőknek tekinthető” kommunikatív aktorokat a személyes létezésben „a másik emberrel megosztott” közösségi létezés felől indítják „a politikum szférája” felé, a záró összegzésben pedig az állam mint „retorikai konstrukció” intézményes intézkedéseinek „folyamatos szónoklatként” felfogható entitásáig követik a jelcserék folyamatát, a „metabeszéd” és a „metabeszélő” monológjáiig kísérve a szónoki, avagy értelemformáló diskurzusokat, hogy ezek szereplehetőségeket megjelenítő aspektusai megnevezhetőeknek tetszenek a vélt nyilvánosság pluralizmusa közegében.

A közös állami és kormányzati beszédstílus-használat és az (önkényes? intézményes? legális? kommunikatív?) értelemadás alapkérdése hatja át a kötet második írását is, melyben Szilágyi-Gál a retorikai megoldások tapasztalati tudással kiegészülő változatait és értelmezéseit követi Tengelyi László teóriája nyomán. Minthogy témaköri felvezetésében már rögzítette, hogy „a személyes gondolkodás, a másik személy megszólítása mint retorikai/kommunikációs aktus, valamint a politikum, mint egy olyan kommunikációs közösség, amelynek tagjai egymással a közintézmények közvetítése által kommunikálnak”, a fenomenológia értelemkeresési szándéka révén eljut a nyelvfilozófián túli lehetőségéig: „a fenomenológia lényegében teljes irodalmában megtalálható a jelen nem lévő értelem jelenvalóvá tételének gondolata és ennek közvetlenül kimutatható nyelvfilozófiai implikációi Husserl, Derrida, Richir, Merleau-Ponty és mások műveiben”. (23.) Az értelemnek ez a mondaton túlmutató jellege, a beszéd-szónoklat-megértés-félreértés kínálhat közvetlen kapcsolatot a fenomenológia és a retorika közötti

értelmezések további kereséséhez: „a szövegeknek a gondolati rácsosása a személyes, a páros/interperszonális, valamint a közösségi szintet fogja át, mindvégig a megértés és a félreértés alternatívájában. A félreértés ismeretelméleti és etikai jelentőségét abban látom, hogy hiányában nem létezik az a reláció, amelyben maga a megértés megjelenik”. Az értelemnek ez a mondaton túlmutató jellege kínálhat közvetlen kapcsolatot a fenomenológia és a retorika között – közli a szerző –, és a szakirodalomban az ismeretelméletek körét jelképező filozófusok műveiben kimutatható nyelvfilozófiai összefüggésekre utalva „a jelen nem lévő értelem jelenvalóvá tételének gondolata” foglalkoztatja. Előző gondolatfutamatát, fejezetét, elméleti bevezetőjét azzal zárta: „Munkaterminológiánk fogalmaival ez a fajta rekontextualizáció retorikai keretezésnek tekinthető, mert tovább keretezi (kontextualizálja) az eredeti kifejezés vagy jelszó már meglévő illokúciós keretezését. Ezáltal egy új régi jelentés teremődik, de csak bizonytalanul, számonkérhetetlenül kapcsolódva az eredeti jelentéshez. Az eredeti és az újonnan kapott jelentés valahogy úgy függnek össze, mint egy kép és egy képről készült kép: ugyanazt a dolgot mutatja mindkettő, de mégsem azonosak.” A jelentés számonkérhetetlen pontatlansága körében megidézi Judith Butler képek és aktusok (nézeteket pótló) attitűdelemzését, valamint azt a „hermeneutikai ihletésű retorikai elméletet is, amelyben a kommunikáció nem csupán információ továbbadását jelenti, hanem egyúttal cselekvési kontextus, amelyben a szerző egy diszkurzív kerettel lép kölcsönhatásba, és ezáltal a szöveget cselekvéssé alakítja”. (20.) Vagyis talán itt sem másról szól, mint a hatalmi viselkedésmód retorikai és másféle közléstartalmainak rendszeréről, melyet a gondolkodás, a kommunikáció és a politikai létezés közös problémájaként úgy lát megfogalmazhatónak, mint „a gondolkodásnak van egy személyes, egy a másik emberrel megosztott kommunikációs (retorikai) és egy a többi emberrel megosztott közösségi létezés. Ez utóbbi a politikum szférája...” (7–8.) A második tanulmány ezt már a beszéden és retorikán túli jelentés és a „társalgási implikáció” közötti közvetített értelem kiindulópontjától vezeti

tovább a pragmatikai elméletek felé, melyek alapján „a mondat kommunikációban szerzett jelentését különböztetik meg annak szigorúan szemantikai jelentésétől. Tengelyi célkitűzése ezzel szemben azt vállalja, hogy a mondaton túlmutató jelentés (értelem) a tapasztalatban testet öltő kifejezésben ragadható meg. A fenomenológiai hagyományokat követve programja többet ígér a mondatjelentés pragmatikai feltérképezésénél.” (24.) Röviden tehát Szilágyi-Gál itt a beszédaktus-elméleteknek a mondatjelentésen túlmutató értelmét ragadja meg, elkülönítve a mondat kommunikációjában rejtekező jelentését a mondaton túlmutató jelentés (értelem) tapasztalatban testet öltő kifejezésétől. A fenomenológiai kifejezésemélet és a retorika mint kifejezésemélet közötti térben az elbeszélő tapasztalat gondolatával jut legközelebb a retorikai kifejezés problémaköréhez, így pedig a politikum, a gyűlöletbeszéd, az uszítás, a tényállítások értékállításá formálásának technikájára vonatkozó olvasatok (megélt tapasztalatok egy adott értelmezéséből fakadó) megértése – és félreértése! – kérdéseihöz. De mert „a tapasztalat még az elbeszélésben sem fejezhető ki maradéktalanul, a tapasztalati kifejezés is felfogható úgy, mint egy megélt tapasztalat lehetséges elbeszélése.” (24–25.)

Példája tovább is visz ennél: „Amikor egy tárgyat folyamatosan előbb az egyik, majd a másik oldaláról vesszünk szemügyre, akkor ez a tárgy – amint Husserl megállapítja →mindvégig ugyanaz« marad, holott a látvány állandóan változik”. Viszont mindez a „nemfilozófiai” szintéren, a mindennapi kommunikációban számunkra kevésbé érzékelhető megfigyelési aspektus, a kutató olyféle pillantása – mely a maga kifejezésememény mivoltában mintha elvont minőség lenne – inkább frusztrál, mert hát hány olyan réteget kell belátnunk oda és vissza, föl és le a jelentés/megértés/félreértés tárgykörében, mely mentes lehet ettől a folytonos és mély értelmező attitűdtől? „Azt mondhatnánk, hogy a fenomenológia nem egyéb, mint azon értelemképződés leírása és elemzése, amely a tapasztalatban magától megindul és tudattalanul végbemeleg, a fenomenológia a maga egészében a nyelv fenomenológiáját ölti. A nyelv fenomenológiáján persze nem a nyelvi rendszer elméletét kell értenünk,

hanem a kifejezésememény tapasztalatának leírását és elemzését.” (25–26.) A *Tapasztalat és értelem* Tengelyi-féle rétegei között a tartalom „mondása” olyan „jelentéstöbbletet hordoz a szavak pusztán lexikális (vagy akár szemantikai) jelentéséhez képest, amely a szavakkal karöltve hozza létre az értelem egészét az elbeszélő szövegben”. (26–27.) S itt sem áll meg: „Tengelyi a tapasztalatban lezajló megértési folyamat autonómiáját vallja a mondatjelentéshez képest. [...] Ebben a felfogásban a tapasztalatban megvalósuló kifejezés nem kevesebb (sőt inkább több), mint a mondatban kifejezett jelentés”. S ebből következik a kötet tanulmányaiból több esetben is kihangzó megállapítás, mely „a beszédaktuson keresztül még mindig a mondatból adódó jelentésének megragadásáig megy el. Vagyis a fizikai világ módosulásának a még mindig a mondatjelentésen belül történő utalásáig” – magyarul az értelemkövetítést nem lehet tisztán a gyakorlatban elhangzó mondatban vagy retorikai cselvetésben megnevezni, hanem a retorikai helyzet – a szónok és a befogadó interakciójának – megtapasztalásából fakad szinte a következmények legjava, melynek interaktív részében a hallgató-értelmező-félreértő ember is részt vállal a maga szerepkörében. (Durrábra lefordítva: nincs uszítás csak úgy „önmagában”, hanem mindig a közlésen túli közlések és befogadáson túli aktivitások döntik el, mivé lett a közlő szándéka a „tény”állítások és értékállítások vagy normatív közlések közötti mezőben.) Tehát ez a kétféle jelentéshordozás, amely a tapasztalatban lezajló megértési folyamat autonómiáját biztosítja, talán leginkább „a fénykép és a mozgókép különbségéhez hasonlítható: a »megrögzített«, ’tényszerkezetbe szorított’ és a mozgó képi folyamatban kibontakozó jelentés különbségéhez” viszonyítható. Mindez mintha a Tengelyi művében (*Tapasztalat és kifejezés*, 2007) a tapasztalatban tetten érhető jelentéstöbbletének problémája lenne, „az elbeszélő értelem” lehetséges magyarázatát kiegészítve. „A tudat intencionalitása rávilágít arra, hogy miként lehetséges a megismerés során valaminek, *mint* valaminek a *felfogása*, avagy appercepciója, az egzisztenciálhermeneutikai megértés pedig azt mutatja meg, hogy miként illeszkedik

bele valami, *mint* valami egy egzisztenciális kivételben a valamire-valóság (Um-zu) összefüggésébe és miként kapcsolódik ezáltal a jelenvalólét létehetőségeihez. Ámde e kezdeményezés egyike sem magyarázza meg, hogy miként *bizonyulhat* valami valaminek, avagy miként *lepleződhet le* valami valamiként – a hétköznapi életben csakúgy, mint a tudományokban. A mint-struktúra intencionálanalitikai és egzisztenciálhermeneutikai megközelítésének e közös hiányossága csakis azáltal szüntethető meg, hogy a tapasztalatot olyan eseményként fogjuk fel, amelyben új értelem képződik, méghozzá önmagától.” (31.) Ez a fajta jelentésholizmus („A jelentést az egész hordozza, nem a részek”) a szövegretorika esetében és a szónoklatban egyaránt jelen van, amikor az elbeszélésből megszerzett tapasztalat és annak kifejezéstartalma az elbeszélés egészéből adódik, így az *elbeszélés mint egész fejez ki valamit, és egyszersmind a maga egyediségében teszi ezt*, mégpedig elbeszélte történetekben kap megfelelő nyelvi kifejezést. „E tétel értelme nyomban nyilvánvalóvá válik, mihelyt a tapasztalatot olyan értelemképződés terepeként fogjuk fel, amely megkérdőjelezi vélt tudásunkat, és új felismerést érlel...” (28.) Itt ezek szerint azzal találkozunk, hogy nemcsak a tapasztalat kifejezése válik hangsúlyossá, hanem a kifejezés megtapasztalása is, melyet viszont a tapasztalati alapú irodalom módszeresen felfogat bevett elképzeléseink területén. „Egy regény elolvasása nélkül sem az a tapasztalat nem válhat megismerhetővé, amit a regényben a szerző elbeszél, sem az a tapasztalat nem teljesezhet ki, amit az olvasó megélhet a regény teljes elolvasása által. Az így megalkotott, illetve befogadott elbeszélés ugyanakkor mindkét oldalon egyedi is: a megélés elbeszélte kifejezése és annak befogadása egyaránt.” (34.)

Szilágyi-Gál már első két írásával is a nyelvfilozófiai és értelemadás-retorikai kísértések dúszsádjába csalogat. Mindezzel mintegy sugallja vagy ki is mondja: az olvasatok olvasata mint elbeszélte tapasztalat is csak annyit tehet, hogy felkínál egy olvasatot, és a befogadó vagy a hallgató is csak egy sajátos olvasattal közelíthet a számára is sajátosként felkínált olvasathoz, ami azt a befogadási mezőt

hagyja nyitva, amelyet a retorikai szónoklat is. Lehet, hogy a közös terület az irodalmi elbeszélés... – vagy, mint azt következő írásában, Ludassy Mária közelítéseivel a nyelvfilozófia és a politikafilozófia metszéspontjainak vizsgálatához (*Szavak és kardok – nyelvfilozófia és hatalomelmélet* című könyvében) kialakított interdiszciplináris kérdésfelvetései mint rendszerezett tudást kínálnak elsősorban. Abból indítva fejtegeti Ludassy tisztázó szándékát „a hatalom grammatikája” keretében, hogy „a nyelv és a tett, a szó és a hatalom összefonódása nem metafora, hanem valóság”, valójában a jelentés elkerülhetetlen szociális beágyazottságára figyelmeztet, az értelmezés közösségére. „A nyelv mint szabályrendszer és a hatalom gyakorlásának mint szabályok betartásának” viszonyát a kora modern politikafilozófiák térképén mutatja be (Locke, Hobbes és Rousseau, Condorcet, de Bonald gondolatainak fölidézésével). „A nyelv hatalmi eszköz, és a hatalomnak is van saját nyelve [...] Megtudjuk, hogy a nyelv, az erkölcs és a politika elméletei milyen közös kérdések mentén haladtak a kor politikafilozófiai irodalmában. Ludassy megmutatja, hogy az ahistorikus szerződés normativitásának sajátos nyelvelmélete van. Az írott szó szokásfelettségéről beszél – a textus személytelenségéről, mely mindenkihez szól, mindenkire érvényes, és írásjelei univerzálisak. A tiszta nyelv tanáról van szó, amely mindenféle analitikus tudományosság alapszerkezete, melyben tehát a szabályok jelenléte nem a partikuláris közösségek saját olvasatainak múlnak, hanem a természettől elfogulatlan értelem megértőképességén.” (39.) Kétszeres rekonstrukciót olvasunk tehát (Ludassyét a klasszikus politikai filozófia vidékéről és Szilágyi-Gálét napjaink viszonyrendszeréről), amely a nyelv és a hatalom normatív kapcsolathálójában a kölcsönösség megléte vagy hiánya mentén dönti el demokrácia és autokrácia különbségeit. Saját szavaival: „Azt mondhatnók, hogy Ludassy elemzése a 17–18. század politikai nyelvelméleteiről napjaink elméleti dilemmáiról is szól. Vagy inkább így: Ludassy könyvének metanyelve nem is az elemzett korszakról, hanem napjainkról elmélkedik. Ebből a metanyelvi üzenetéből a szerző csak az utolsó oldalon bújik elő. De a nyelv mint

a hatalom fegyvere, mint a sajátosság fegyvere a hatalommal szemben, és főleg mint a legelvontabban egalitárius közeg, mely egyszerre konzervatív és univerzalista, végigkíséri a könyvet, és mindennek elméleti és gyakorlati aktualitását leválasztja az elemzett korszakról.” Szilágyi-Gál itt a jelentésbeli egyenlőség nélkül el nem mondható különbségekről magukról szól tehát, mert enélkül „az ellenkezés és az egyetértés sem fejezhető ki. A privát nyelv, a jelentések önkényes megváltoztatása az egyén társadalmi-politikai öngyilkossága, mert a többiekkel való szerződés egyszálú felbontása” – már amennyiben az előítéletesség alaptulajdonságára mutat rá, arra, hogy „az előítélet nem kívánja magát független szempontok szerint definiálni – azért marad fenn, mert eddig is fennmaradt. A szabadelvű és a restaurációs paradigma közös tézise, hogy a nyelv a társadalmi relációk tükré.” (42.)

Kétkem, hogy lehetséges, vagy az „elfogulatlan értelem megértőképeségén” túli esélyem lenne Szilágyi-Gál további nyolc nagyobb tanulmányát a félreértés esélye nélküli másik nyelvre átfordítanom. Amit Hannah Arendt és Kertész Imre kapcsán elmond „a gonosz banalitásának” kettejük filozófiai és közléskulturális párhuzamairól, a „magyarázat” érvényessége helyetti önámításokról vagy új normalitásérzékről, vagy amit Kant esztétikája kapcsán az ízlésítéletek, normalitásról és esztétikai kánonokról, ezeknek politikafilozófiai és ízléskritikai kiterjedéseiről, a filozófia nyelvzetében Kundera művészi nyelvzetét „vidékként” tesztelve, a „vicc nyelvétől a politikai kabaréig” a nyelvi közösség és az értelemhatárok kérdéseiről vagy Hobbes és Locke polgártársfikciójának, a hatalombirtoklás moralitásának kérdéseiről még a továbbiakban részletes fejtegetésekben elmond, azt kellőképpen arányosan egyszerre politikaelméleti és egzisztenciálfilozófiai szókészlettel teszi. Mintha bizony intézmény lenne – bárha nem hatalmi, de a nyelv ismeretelméleti erejével, generatív és konstruktív uralmával illusztrálva. Saját tolvajnyelvemre fordítani nincs is szükség mindezeket, hisz nemcsak szakfilozófiai kérdésekről, hanem a nyelvelmélet messze „politikán túli” világairól szól, de teszi ezt kellő leleménnyel és közlésgyakorlati

rutinnal. Összegzés-fejezetében részint mindezekre visszatekint, részint föl-fölidéz néhány momentumot „... az állam által ellenőrzött területen zajló minden nyilvánossá váló (vagy azzá tehető) értelemképző, jelentésteli tevékenység (jelcsere)” kapcsolattartási feltételeiről, ahogyan a hatalom „a szuverén terület öreként és a közintézmények metarendszereként retorikai pozíciókat jelöl ki mindazok számára, akik a területén megszólalnak”. A hatalom szabja meg ez értelemképző tevékenységek nyilvános kereteit, vagyis akkor is jelen van a társadalom nyilvános jelcsereiben (pl. sajtóvitákban), ha közvetlenül nem szól ezekben bele – de „a jelcserek abban a térben zajlanak, amelyben ő nyújt értelmi keretet minden jelcserehez”... s ebben „az állandó folyamatban tekinthető az állam kizárólagos metabeszélőnek, és mint ilyen szimbolikus elnyomónak vagy felszabadítóknak is, aszerint, hogy miként akarja mindkét lehetőséget használni”. Viszont a jelcserek terében, „ebben az összefüggésben talán a legnagyobb retorikai kihívás az állam számára éppen az, hogy miként lehet egyszerre a területén zajló eszmecsereiben lehetséges egyéni hozzászóló és ugyanakkor a területén minden egyéni hozzászólónak szimbolikus teret nyújtó hatalom. Az állam tehát oly módon birtokosa a nyilvános teret fenntartó monológiának, hogy az egymással dialógusba lépők között ő maga is dialógusba léphet.” (135–136.) Akár tilthat, cenzúrázhat is, de mint „szónok”, mint retorikai főszereplő főképp „úgy monologizál intézményei, törvényei, szabályai révén, hogy közben maga is hozzászólója az általa retorikailag uralt közegnek”, s mint „Hobbes Leviatánja [...] ambivalens módon egyszerre felszabadító és elnyomó: éppen azért utasítja vissza a nyilvános pluralizmust, mert tudja, hogy a nyilvános pluralizmus lehetséges. Mi ez, ha nem az egyéni úthoz való született jog elismerése?” S a zár szó erre még egy visszautaló ékítményt is rak: „Hobbes elnyomó rendszerének alapja éppen az ember veleszületett szabadságának elismerése. Úgy gondolom, hogy ez a modern politikai gondolkodás egyik nagy paradoxonát jelzi előre a 17. század közepén írott műben: a ráció alkalmasságát a felszabadításra és az elnyomásra egyaránt.” (137.)

A kötet az ismeretelméleti esélyek közlésfilozófiai kontextusát is megjeleníti, s ennek mintegy csak „mellékes” tónusa a politikafilozófia kapcsán szóba hozott állampolgáriság, a polgári egyezményesség vagy egyenlőség, választási szabadság és értékrend-szer-érvényesítés, de a szerződéselméletek kapcsán Szilágyi-Gál alaposan kibontja a politikai közösség „esztétikai” s a „másik” elismerésének szabadságelvű képleteit is. S ha záró soraiban Hobbes tekintélye és lehetséges megértése révén abban bízunk, hogy „a veleszületett szabadságának elismerése” révén nyitnak esélyt az efféle értelmezés-elméleti incselkedések, akkor talán ennél jóval bizonyosabb értelmezési teret nyit a mindenkori Leviatának felszabadító és elnyomó hatalma elleni értelmező evidenciáknak is.

Filozófiát írva, politikaelméleti és retorikai háttérbe helyezve mindezt még ennél sokkal többet is kínál: „közös közléssé” teszi a benne megképződött gondolatokat, melyeket nemcsak ő használ és ért. Ennek személyességével és a közlés aktusában már egyúttal egy másikfajta retorikai létezőt konstituálva egyben annak is kortanúja lehet, miként változik maga a közlés a birtoklás a továbbadás aktusában, ha „már más is birtokolja”, s miképpen lehet az ambivalensen felszabadító és elnyomó hobbes-i nyilvános pluralizmust „az egyén veleszületett szabadsága” nevében ironikusan a ráció alkalmasságával teljesebbé tenni.

A. Gergely András

A medialitás eszméjének filozófiai jelentőségéről

*Nyíró Miklós: Medialitás, eseményontológia, gyakorlat. Hermeneutikai útkeresések
L'Harmattan Kiadó, Budapest 2020, 246 old.*

A hermeneutikai filozófia területén mérvadó szakirodalom nemrég fontos könyvvel gazdagodott. Nyíró Miklósnak a L'Harmattan Kiadó gondozásában megjelent *Medialitás, eseményontológia, gyakorlat* c. tanulmánykötete a hermeneutikai gondolkodást több szempontból is gazdagító úttörő vállalkozás. Egyrészt komplex érvek sokaságát sorakoztatja fel annak megvilágítása céljából, hogy mennyire mélyen, sokrétűen és átfogóan szövi át a hermeneutikai fenomenét az emberi tapasztalatot és nyelviséget, másrészt a kötet alcímének szellemében – *hermeneutikai útkeresések* – módszeres következetességgel kutatja és tárja fel a hermeneutikai szemlélet gyakorlati alkalmazási irányait a művészetek, a cselekvés, a racionalitás, a modernitás, a kritika, a polisz és a demokrácia vonatkozásában. Ezáltal nemcsak teoretikus síkon, hanem gyakorlati filozófiai horizontban is meggyőzően igazolódik a kötet szerteágazó gondolatmenetének összesítő végkövetkeztetése,

miszerint „az emberi élet a maga tényleges végbenmenetelében eminens értelemben véve hermeneutikai fenomené” (218.), s ebből fakad és ebben alapozódik meg ténylegesen „a hermeneutikai filozófiai rangja, egyetemességi igénye” (218.). Ez összecseng a kötet elején megfogalmazódó, az emberi létezés „elemi medialitásának” feltárására irányuló szerzői szándékkal, amelynek a jegyében a kötetben megjelenő tanulmányok voltaképpen előmunkálatoknak bizonyulnak egy „mediális antropológia” kidolgozásához (11.).

Hogyan függ össze a medialitás eszméje és egy univerzális igényű hermeneutikai antropológia körvonalazódásának igénye? – erre az alapkérdésre kereshetünk és találhatunk lehetséges válaszokat az európai szellemi-filozófiai hagyománynak nemcsak a jelenét bejáró, hanem a történelmi mélységeibe is elvezető gondolati utakon, amelyeket a négy nagy részre, s azon belül tíz fejezetre tagolt kötet az olvasó számára felkínál. S teszi ezt meglepő tömörséggel